

ВІСНИК

К 445
Г 59

Годкевич

БІБЛІОГРАФІЯ,

КНИГАР

ТА БІБЛІОТЕКАР

укр.

видавництво

державне

10792 КРАТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ +

№ 475 Г 39 Инв. № 2625793

Автор Тужевич Л.

Название Бібліографія:

Бібліотекар та читач

Место, год издания Лараків 1929р.

Кол-во стр. 26 123с. 1 табл.

— — — отд. листов _____

— — — иллюстрацій _____

— — — карт _____

— — — схем _____

Том _____ часть _____ вып. _____

Конволют _____

Примечание:

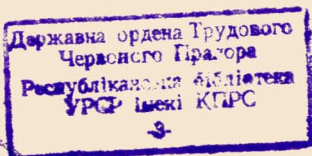
Л. 5. 412. 1/2

М. ГОДКЕВИЧ

БІБЛІОГРАФІЯ

БІБЛІОТЕКАР ТА КНИГАР

2625193

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
1929

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Укр Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати

Укрголовліт № 2320. 4/VI 1929.

Зам. № 1434.

Тираж 5000.

МИ ВСІ БІБЛІОГРАФИ

Уявіть собі величезну купу книжок, перемішаних між собою в повному безладді. Хоча б на приміщенні, де лежать ці книжки, й була вивіска „книгарня“ або „бібліотека“, ви не згодитеся цю купу визнати за книгарню або за бібліотеку...

Така книжкова маса нагадує перемішаний аптечний крам, в якому не можна розібрати, де ліки, а де отрута.

Чого ж їй бракує?

Щоби книжкову масу можна було використати для книгарні або бібліотеки, її треба організувати:

це перше завдання книгаря, так само як і бібліотекаря. Не виконавши його, вони не зможуть виконати інших своїх завдань — задовольнити покупця або читача, поширювати книжки серед населення й тим самим допомагати культурному будівництву.

Що ж потрібно книгареві й бібліотекареві, щоб виконати почесне завдання організа-

торів книжкової маси? Треба передусім бути бібліографічно озброєними.

Колись, коли книга була власністю невеликої кількості людей, переважно з експлуататорських клас — поміщиків, буржуазії, духівництва й чиновництва — вивчення книги й робота над нею була теж справою обмеженої кількості людей. Ще й досі від тих часів залишився погляд на бібліографа, як на колекціонера книг, аматора, що збирає різні рідкі й старі видання, вивчає їхню історію, роблячи це без певної практичної мети. Бібліограф в уяві багатьох книгарів — це якийсь дивак, може й великий фахівець, але надзвичайно далекий від практики книжкової справи. Чи не доводиться нам часто - густо чути: це, мовляв, з бібліографічного боку правильно, але для практичних потреб не підходить. Ті, що так кажуть, забувають, що

за наших часів, за радянського ладу, бібліографія грає й повинна грати величезну роль саме для практики.

За наших часів книга з малолітку стає людині за друга й товариша, допомагає вчитися, заповнює дозвілля, разом із людиною бере участь в класовій боротьбі, править за знаряддя на виробництві.

Що далі, то більше значіння має книга для широких мас трудящих, що тягнуться до знання,

щоб опанувати всі здобутки науки й культури і на їхній підставі будувати соціалізм.

З того часу, відколи винайдено друкування книжок, значно змінилися і склад читачів, і склад книжок, і методи, як їх використовувати.

Замість невеликої кількості книжок — здебільшого релігійного змісту, маємо щороку твори з усіх галузів знання. Наука, що узагальнює людський досвід, робить величезні успіхи, виділяючи весь час нові галузі й фахи. Коли раніше були люди, що добре знали на всіх науках і перечитали всі книжки, то тепер не вистачило б життя людини, щоб перечитати навіть ці книжки, що перераховано в відомому російському покажчику „Среди книг“ Рубакіна та в аналогічних виданнях.

Замість єдиної мови церкви й науки — латинської — тепер книжки виходять сотнями національних мов.

Коли раніш зміст книги вже задалегідь визначав читача, то нині на одну тему пишуться книжки і для дорослого, і для дитини, і для вченого-фахівця, і для масового читача.

Колись вихід кожної нової книги був великою подією, і вибрати майже не доводилося з невеликої кількості книг, що виходили з друку, тепер з сотень тисяч книжок щорічної світової продукції треба вибирати.

Книжок забагато, а часу обмаль. Як найти саме ту книгу, що могла б бути і корисною, і зрозумілою, і недорогою, і відповідала б саме

на ті питання, що стоять у даний момент перед читачем? Треба шукати:

це шукання потрібної книги серед паперово-книжкового моря й є зародок бібліографічної роботи.

За наших умов бібліографічну роботу вживає й почасти робить кожен, хто працює для книги, з книгою і над книгою. Отож

і автор, що в умі або на папері складав список того, що вже було написано на ту тему, за яку він береться,

і редактор-видавець, що складав план свого видавництва, пильно стежучи, щоб не видати того, що є вже на ринку в достатній кількості,

і бібліотекар, що комплектує свою бібліотеку, погоджуючи пропозиції книжкового ринку з попитом свого читача,

і, нарешті, сам читач, що з наявної маси бібліотечних книжок певну частину ув'язує з планом своєї (читацької) роботи.

всі вони в тій або іншій мірі бібліографи.

І не менш, ніж усі вони, повинні бути бібліографами книгар та бібліотекар, що від них тепер якнайбільше залежить доля книги, зв'язок між автором і читачем. Кожний книгар, кожний бібліотекар уже самим фактом своїм зв'язаний з бібліографією,

але добрий книгар і добрий бібліотекар повинні бути свідомими бібліографами.

Ця бібліографічна свідомість повинна полягати: 1) в засвоєнні деяких засад бібліографічної роботи, 2) в умінні використовувати чужу бібліографічну роботу, пристосовуючи її до своїх потреб.

БІБЛІОГРАФІЧНЕ ВИВЧЕННЯ КНИГИ

Почнімо з першого.

Книга — товар. Це так. Але книга - товар має деякі особливості. Головна цінність цього товару — всупереч іншим — не є лише в добрій технічній якості матеріялу. В книзі — основне не „матеріальне оформлення“, а зміст. Потім жадний товар не має таких індивідуальних відмін, як книга. Вивчати книгу значно важче за канцприладдя, галянтерію тощо. Щоб розібратися в книжках (як у наведеному прикладі з купою перемішаних книжок), треба вміти проаналізувати всі ті складові частини, що дають разом уявлення про книгу.

Автор

Одною з перших складових частин у бібліографічній характеристиці книги є безперечно автор — творець книги. Іноді само прізвище автора каже про зміст та ідеологічний напрямок книги: візьміть, наприклад, такі прізвища як Ленін або Шевченко. Навпаки, інші прізвища на книжках

виявляють, незалежно від назви книги, прогирадянську, протипролетарську, протиреволюційну ідеологію автора: візьміть, напр., книгу з прізвищем А. Савенка, В. Шульгіна, С. Петлюри, Д. Донцова й т. д. Тут самі прізвища авторів визначають ролі книги в класовій боротьбі, перетворюючись, таким чином, в гасла, символи, прапори.

Прізвища часто пояснюють і форму літературного твору. Книжку з підписом Остапа Вишні бібліотекар, книгар і читач зустрінуть, як гумористичну, хоча б на ній і був напис „трагедія“.

Прізвище автора майже завжди щось обіцяє: одне прізвище обіцяє цікавий авантурний роман, друге — глибоку аналізу сучасного побуту. Від одного автора чекають міцних образів, від другого вишуканої мови тощо.

Не всі автори підписують твори своїм справжнім прізвищем. Деякі випускають книжки зовсім без прізвища (аноніми), деякі підписують якимось іншим прізвищем (псевдоніми). Причини цього явища різні. Для політичних творів найважливішою причиною було бажання приховати справжнього автора від цензури. Так, французький письменник Вольтер — попередник Великої французької революції — мав кілька сот псевдонімів.

„Ленін“ — псевдонім Володимира Ільїча Ульянова. У нього було ще багато псевдонімів (В. Ильин, К. Тулин та інші).

Багато українських письменників і громадських діячів також виступало під псевдоні-

мами, наприклад: Ієронім Галка — псевдонім М. Костомарова, Амвросій Могила — А. Метлинського, Степан Шкода — О. Кониського, В. Чайченко — Б. Грінченка, М. Загірня — М. Грінченкової, Олена Пчілка — Ольги Косачевої, Леся Українка, — Лариси Косачівни, Дніпрова Чайка — Л. Василевської.

Іноді псевдонім жінки набував чоловічої форми: Жорж Занд, Марко Вовчок (Марія Марковичева). Часто-густо під псевдонімом виступають театральні діячі (Іван Тобілевич під псевдонімом „Карпенко Карий“), фейлетоністи й гумористи (Остап Вишня, Омелько Буц, Антоша Ко, Юхим Гедзь, Кость Котко тощо). Останні здебільшого мають жартівливі псевдоніми, що мало нагадують справжні прізвища.

Іноді замість вигаданих прізвищ та імень псевдонім має форму загальних вказівок або на національність автора, або на його фах тощо: напр., „Українець“ (псевдонім М. Драгоманова), „Вчитель“.

Дехто з авторів випускав свої твори, підписуючи їх лише першими літерами свого імення й прізвища (справжнього або прибраного). Так, Ленін підписував багато статей „В. И.“ (Владимир Ильин).

Суворі політичні умови іноді примушували авторів не лише виступати під прибраною формою, більш-менш відомою читачам, але навіть видаючи свої твори за творчість інших людей.

Наприклад, Іван Франко просив д-ра Романа Яросевича підписати його статтю „Поляки й Русини“, а В. Нагірного виголосити його реферат „Про економічні справи Галицької Русі“ від свого імені. Це довелося зробити тому, що Франка бойкотувало тодішнє дрібнобуржуазне галицьке суспільство за його одверті соціалістичні погляди.

Книгарі бібліотекар повинні знати, кому належить той або інший псевдонім. Інакше будуть такі випадки, як в одній з бібліотек, де разом із старими книжками вилучили всі книги Леніна, випущені під псевдонімами.

На Заході багато є спеціальних покажчиків псевдонімів. У нас можна використати статтю Н. Кравченко-Максименкової „Аноніми та псевдоніми в загальній і в українській бібліографії“ в „Методологічному збірнику“ Бібліографічної комісії ВУАН (у Києві 1928 р.) та покажчик Олександра Тулуба „Словник псевдонімів українських письменників в XVI книзі „Записок Історично-Філологічного Відділу УАН“. Деякі псевдоніми для авторів красного письменства та літературних критиків розкривається в I томі „Десять років української літератури“ А. Лейтеса і М. Яшека (вид. ДВУ 1928 р.).

Назва Назва є теж важливою частиною бібліографічної характеристики. Багато споживачів часто-густо вимагають книгу за її назвою.

Найчастіше пригадують лише назву в тих випадках, коли книгу складало декілька авторів (напр., підручник „Наше Слово“ складало осіб: Арнаутов, Водолажченко, Єзерський, Мостовий, Куліш та Панченко), а також для художніх прозаїчних і драматичних творів.

З власного досвіду книгар, як і бібліотекар, знає, що навіть Шевченківські твори вимагаються за назвою. „Дайте мені „Кобзаря“— висловлює своє замовлення споживач (а не „Кобзаря“ Шевченка). В журналі „Червоний Перець“ вміщена була дотепна картинка: як у книгарні літній селянці замість Шевченкового „Кобзаря“ дали збірку віршів поета-футуриста Михайля Семенка під такою ж назвою. Карикатура передає кумедний жах старої і від конструктивної обкладинки, і від незрозумілих рядків, і від чорнявої Семенкової постаті з люлькою в зубах на місці звиклого Тарасового обличчя.

Різний зміст також мають „Скалки життя“— декляматор С. Паночині 1918 року і „Скалки життя“ С. Пилипенка 1925 р.

Так само, як і люди— автори змінюють прізвище, іноді змінюють назви й їхні твори— книжки. Найбільше це зустрічається в перекладах: та сама назва різно перекладається, навіть коли перекладач більш-менш додержується тексту оригіналу (напр., „Томова хатка“ в перекладі Олекси Діхтяря, „Хатка дядьки Тома“ в перекладі невідомого перекладача ДВУ 1923 р., „Дядькова Томова хата“— в перекладі М. Загірньої.

Назви перекладних творів іноді просто замінюються іншими, на думку перекладача або видавця, більш зрозумілими на мові перекладу. Так, у виданні ДВУ переклад книги Неверова „Ташкент, город хлебный“ має назву „Мишко Додон“, у виданні „Книгоспілки“ — „Туди, де хліба досить“.

В деяких випадках, коли низка видавництв, змагаючись між собою, випускають той самий перекладний твір, така зміна назов набуває спекулятивного характеру. Кількість різних назов (як це було з книгою Жеромського „Провесень“ або з кількома книгами Васермана) доходить 5—6. Обов'язок книгаря і бібліотекаря—1) пам'ятати не лише авторів, але й назви, щоб мати змогу відповісти покупцеві або читачеві на його запитання, 2) стежити за різними щодо назви творами одного автора: інакше бо вони можуть, начебто збільшуючи вибір книг своєї книгарні або комплектуючи бібліотеку, перевантажити їх однаковими книжками, тільки з різними „вивісками“. Та й на одвідувачів погано вплинуло би, коли б їм запропонували в додаток до книги „Ташкент, город хлебный“ твір „того ж автора“ — „Туди, де хліба досить“ (себто той самий твір, але під іншою назвою).

Назва художнього твору (романа, повісти, оповідання, поеми, драматичних творів) лише в рідких випадках викриває зміст твору. Найбільше

викривається зміст у назвах історичних творів („Ленін“, поема В. Поліщука, „Коліївщина“ драма М. Панченка). Більшість художніх творів, на-впаки, назвою своєю приховують зміст: завдання назви художнього твору інше — зацікавити читача, підштовхнути його купити або ви-магати в бібліотеці книгу. Символічні назви стають зрозумілими для читача лише тоді, коли він прочитає книгу. Так, назва „Брати“ оповідання І. Микитенка нічого не каже про зміст твору. Але, прочитавши твір, можна зрозуміти, що ця назва не лише відбиває родинні взає-мини героїв, а символізує „змичку“ між ро-бітництвом і селянством. Такий самий характер має назва „Плями на сонці“ повісти Л. Перво-майського або „Двері в день“ романа Г. Шкуру-пія. Такий же характер мають здебільшого назви і полемічної бойової літератури з питань поточ-ної політики (Скрипник „Непримиренним шля-хом“, Хвиля „Від ухилів у прірву“)..

Надто довірливе ставлення до назви книги викликає в книгарській та бібліотечній прак-тиці низку курйозів.

Ми знаємо випадки, коли в якійсь книгарні 1920 року книжка Леніна „Дитяча хвороба лівизни в комунізмі“ покладена була у відділ „меди-цини“, підвідділ „дитячих хвороб“.

В одній бібліотеці книжку Колонтай, при-свячену питанням шлюбу й нового побуту „Любовь пчел трудовых“ заіндексовано (визна-чено) як книгу з бджільництва.

1923 року „Книгоспілка“ видала книжечку під такою назвою „Марк Твен — Остап Вишня. Сільсько - господарська пропаганда“. Книжка містить гумористичне оповідання Твена „Як я редагував сільсько - господарський часопис“ та дещо з „сільських усмішок“ О. Вишні. Деякі політосвітні органи, довірившись назві, почали купувати цю книжечку, яко підручну для сільсько - господарських гуртків.

Звичайно, таких помилок не було, коли б книгар, бібліотекар, читач знали книгу, знали авторів, знали, що Ленін не лікар, Колонтай — не має ніякого зв'язку з бджільництвом, а давно померлий американець Марк Твен та й наш гуморист Остап Вишня ніколи в пропагандистах - агрономах не перебували.

Зміст книги В науковій, науково - популярній, учбовій та довідковій літературі вже сама назва визначає зміст книги, себто ту галузь знання, до якої книга належить. Маючи, наприклад, книгу Онуфрієва „Сонячник“, книгар знає, що ця книга належить до сільського господарства. Клясифікувати літературу за змістом річ нелегка, особливо, коли доводиться мати діло з вузькофаховою літературою. Сучасна наука так поглибилася, розбилася на таку силу підрозділів, що іноді важко сказати, до якого саме підрозділу краще віднести книгу. Крім того, одна книжка часто - густо відповідає на декілька питань: наприклад, книгу „Ленін і релігія“ одночасно можна віднести

і до „ленінізму“, і до „антирелігійної літератури“, книжку О. Шмаргонь „Селянка в сільському господарстві та с.-г. кооперації“ — і до „жіночого питання“, і до „сільського господарства“, і до „кооперації“.

Щоб знати, до якого розділу знання належить книга, книгар чи бібліотекар повинен засвоїти правила бібліографічної клясифікації. Найуживанішою клясифікацією в світі є так звана „міжнародня децимальна клясифікація“. Цю клясифікацію побудовано на дотепному засобі визначати розподіл наук на групи, відділи, підвідділи й т. ін. цифрами. Так, напр., цифра 3 значить суспільствознавство, 33 — економічні науки, 334 — кооперацію, 334.5 кооперацію споживчу й т. д.

Книгареві (крім великих універсальних книгарень з великою кількістю книжок) навряд чи доведеться використати всі вигоди, що дає ця система. Але знати принаймні її головні розділи (хоч вона трохи й застаріла) він повинен, бо вона знайомить його з науками, що взагалі існують, з тим, які питання охоплюють ці науки, і як вони поміж себе зв'язані. Бібліотекареві ж навіть найменшої бібліотеки, хати-читальні, червоного кутка тощо потрібне знання децимальної клясифікації в більшому розмірі, хоча б і в спрощеному вигляді.

Основні десять розділів децимальної клясифікації такі:

1-й розділ філософії, психології, логіки, етики — цей розділ зазначається цифрою (індексом) 1.

2-й розділ релігії (в умовах буржуазної книгарні та бібліотеки — це розділ церковно-богословської літератури, в нас — антирелігійної, звичайно) — цей розділ зазначається цифрою (індексом) 2.

3-й розділ охоплює соціологію, політику, економіку, право, педагогіку, побутові та інші питання соц. життя. (В наших умовах це найголовніший розділ, зв'язаний з участю широких мас у радянському будівництві і дедалі вищою клясово-політичною свідомістю населення). До цього ж розділу належать партійна, професійна і кооперативна література. Зазначається цифрою — індексом — 3.

4-й розділ присвячується питанням мови (мовознавство або філологія) має індекс 4.

5-й розділ має назву „точних наук“ і охоплює фізико-математичні науки і все природознавство. Індекс — 5.

6-й розділ об'єднує під збірною назвою „прикладних наук“ такі важливі частини книжкової продукції, як медичну, сільсько-господарську та технічну літературу. Сюди ж належить і література з військової техніки (напр., „тсоавіахемівська“), і література з техніки конторської справи (діловодство, стенографія, рахівництво), і навіть з техніки хатнього господарства. Індекс — 6.

7-й розділ присвячено всім галузям мистецтва. Сюди входять малярство, архітектура, музика, театр, фотографія й кіно, — крім мистецтва слова — себто красного письменства. Індекс — 7.

8-й розділ якраз і вміщає красне письменство і літературознавство. Індекс — 8.

9-й розділ охоплює історію (з біографіями та допоміжними науками) та географію. Індекс для історії — 9, для географії — 91.!

Нарешті, є відділ, що визначається індексом 0 (нуль) і охоплює літературу загального змісту: енциклопедичні словники, адресні довідники, бібліографію тощо.

Згадані індекси, себто цифрові визначення змісту книги за децимальною класифікацією, іноді друкуються на самих книжках, щоби книгарям та бібліотекарям у складних випадках не ламати голови над питанням, куди, до якого відділу слід поставити ту або іншу книгу.

Деякий час таке друкування індексів („попередня індексація“) було на Україні навіть обов'язково. Інденси перед тим, як друкувати книгу, ставила Українська книжкова палата в Харкові, в інших містах — інші установи з її доручення.

На жаль, друкарські помилки перекручували індекси так, що вони набували зовсім іншого змісту. Так, коли на сільсько-господарській книзі замість 63 друкувалося 36: доводилося таку книгу, користуючись з готового індексу, ставити до розділу „Соціальне забезпечення“.

що відповідає індексові — 36. Довелося від попередньої індексації відмовитися. Тепер поради, як індексувати книги, можна дістати з видань Укр. книжкової палати.

Українською мовою книжку про децимальну класифікацію випустив Ю. О. Іванов - Меженко — „Міжнародня децимальна класифікація“ у Києві 1919 р.

Російською мовою вийшла 1924 року в Одесі книжка Л. Р. Когана „Десятичная классификация“¹⁾.

Підзаголовок Коли назва не дає достатнього уявлення про зміст книги, на допомогу йде продовження назви — т. зв. „підзаголовок“. Візьміть книгу П. Филиповича під назвою „З новітнього українського письменства“. Назва ще не досить характеризує книгу. Можна уявити собі, що це хрестоматія з творів нових письменників. Але після назви надруковано „Історико-літературні статті“, і цей підзаголовок показує, що книга належить до розділу „історії літератури“ (або „літературознавства“).

Так само допомагає підзаголовок в книжках з красного письменства, коли пояснює, що під якоюсь назвою криється „роман“, або „поема“, „збірка оповідань“ „поезії“ і т. ін.

Підзаголовок часто подає цінні відомості про зв'язок даної книги з іншими, повідомляючи, напр., що весь твір має 5 частин та що дана

---

¹⁾ Найближчим часом виходить підручник децимальної класифікації для масових рад. бібліотек автора цієї книжки.

книга — 3-я частина твору, або, що ця книга є продовження, пояснення до якоїсь іншої книги.

Тут же наводиться відомості про редакційне оформлення книги. Наявність вступної статті, коментарів, редакції тексту, приміток тощо авторитетного критика - марксиста, відомого ученого — фахівця, політичного діяча — члена найвищих провідних організацій — багато додає до характеристики книги. З двох книжок, що вміщують тотожній основний матеріал, надається перевагу тій, чия редакція авторитетніша та краща.

До редакційного оформлення треба віднести також і вказівки на те, що дана книга є друге, третє й т. д. видання. До таких вказівок часто додається „виправлене“ „доповнене“ тощо. Проте, іноді нове видання нічим не відрізняється від старого. Деякі видання навіть друкуються з того ж самого набору (складні): це так звані „стереотипні видання“. Іноді ж нове видання своїм виходом обезцінює попереднє, вміщаючи нові матеріяли, маючи кращу редакцію, виправивши замічені хиби. Старому виданню в таких випадках залишається шлях „на книжковий базар“ підчас тижня дешевої книги або на полиці великих наукових бібліотек. Здебільшого нове видання краще за всі попередні. Але буває й навпаки: особливо в тих випадках, коли з причин матеріально-технічних нові видання не містять додатків, вступних статей, коментарів тощо. Книгар і бібліотекар повинні

знати різницю між окремими виданнями однієї книги (навіть коли це — видання одного видавництва).

Соціальне призначення книги Підзаголовок не лише дає додаткові відомості про зміст (або інакше тематику) книги. Він має особливе значіння, коли треба визначити соціальне призначення книги, себто на кого її розраховано, для чого й де її слід уживати. Книга В. Губе „Робоча книжка німецької мови“ має, наприклад, підзаголовок: „Для робітничих факультетів, технікумів і вищих шкільних закладів“. В красному письменстві часто можна зустріти підзаголовок „для дітей молодшого (або старшого) віку“, „для дітей та юнацтва“ тощо.

Іноді підзаголовок подається в формі „візи“ Держнаукаметодкому Наркомосвіти про те, що книгу рекомендується, як підручник для певного типу школи або для позашкільного читання учнів, або для політосвітніх гуртків тощо. На наявність візи книгареві слід завжди звертати увагу, особливо, коли йому доводиться постачати книжки освітнім установам.

З другого боку, не слід переоцінювати значіння візи. З технічних причин деяка частина продукції, що її можна було б використати, наприклад, як матеріал для дитячого читання не має візи „рекомендовано для дітей“. Пригадуючи візи на інших виданнях такої самої книги (напр., оповідання І. Франка „Малий Мирон“ або Винниченківського „Федька-Ха-

ламидника“, Грінченкової „Ксені“, що виходили майже по всіх видавництвах) або на підставі різних бібліографічних покажчиків, рекомендаційних списків, авторитетних рецензій, можна таку книгу вважати за дитячу й рекомендувати її яко дитячу, хоч візи Держнаукометодкому вона не має. В такий спосіб збільшується дитячу частину книжкового фонду книгарні або бібліотеки. Навпаки, не завжди книгу, що на ній написано „ДНМК ухвалив для дитячих бібліотек шкіл соцвиху“, треба видавати та продавати лише як дитячу. Часто-густо таку книгу з охотою прочитає й дорослий читач (напр., книга Г. Епіка „В снігах“). Соціяльне призначення (цілеве наставлення) книги має величезне значіння для книгарні та бібліотеки. Лише визначивши його в книзі, можна успішно просувати книгу. Дати читачеві книгу, якої він не зрозуміє — не лише малокорисний, а шкідливий вчинок, що може лише відштовхнути його і від книги, і від книгарні, і від бібліотеки.

Видавництво До важливих елементів бібліографічної характеристики книги належить і „видавництво“. За дорадянських та позарадянських умов сама назва видавництва каже про ідеологічний напрямок книги — особливо, коли в ролі видавця виступає політична партія або урядові органи.

Розглядаючи книгу з маркою дореволюційного книговидавництва Суворіна, заздалегідь можна сказати, що соціялістичного змісту в неї

не найти. Сучасне галицьке видавництво „Добра книжка“ випускає протирадянську, протисоціалістичну, клерикальну й шовіністичну літературу.

Книгар та бібліотекар повинні добре розбиратися у видавництвах. Навіть за радянських умов не всі видавництва дають добру продукцію і деякі (особливо приватні), переслідуючи комерційні цілі, задовольняють смаки міщанських шарів населення, випускають книжки, що описують життя закордонної буржуазії, межують з порнографією й викликають незадоволення в читачів-робітників. Треба подумати, перш ніж рекомендувати покупцеві та читачеві будь-яку книгу з продукції „Космоса“, „Мысли“, „Сеятеля“ та інших приватних видавництв. (Є, звичайно, і винятки. Так, приватне видавництво „Сяйво“ почало випускати культурне видання Джека Лондона, якому можуть позаздрити деякі державні й кооперативні видавництва).

Бібліографове — чи то книгаря, чи бібліотекаря — око повинно відрізнити книжки різних видавництв, навіть коли на обкладинці не написано назви видавництва. Цьому допомагають марки видавництв, що здебільшого вміщуються на останній сторінці обкладинки. Деякі видавництва (особливо ж Державне Видавництво України) багато разів змінювали свою марку. Останню марку ДВУ затверджено лише наприкінці 1923 року. Отже ж в залежності від того,

чи є нова марка на обкладинці, книгар може сказати, чи видано книгу до або після цього року, не розгортаючи самої книги.

Іноді видавництво лише бере на себе технічну організацію видання (наклад) і далі поширення книги, а підготовлює до друку літературну частину книги спеціальний науковий або учбовий заклад, літературна, громадська організація абощо.

Участь таких установ здебільшого визначається в надзаголовку (спеціальний рядок вгорі титульного аркушу або обкладинки).

Такі установи або організації здебільшого доручають реалізацію своїх видань певним видавництвам. Цей зв'язок повинен цікавити книгаря і бібліотекаря. Вони повинні знати, що, напр., Укр. Академія Наук або сама випускає свої видання, або доручає їх випускати ДВУ. За допомогою ДВУ видає свою літературу також Інститут Марксизму - Ленінізму та Інститут Т. Шевченка. Сільсько - господарські досвідні станції свою літературу випускають (коли не можуть випустити самі) через „Книгоспілку“ та „Радянський Селянин“, науково - медичні установи — через „Наукову Думку“, профспілки через „Український Робітник“ тощо.

Надзаголовок „Українська Академія Наук“, „Український Інститут Марксизму - Ленінізму“, „Інститут Т. Шевченко“ та інші назви науково - дослідчих установ, с. - г. досвідних станцій зв'язує книгу з науковою діяльністю цих установ,

покладає на них відповідальність за зміст книги й тим самим збільшує авторитетність видання.

Серії В надзаголовку часто зазначається т. зв. „серії“. Серія об'єднує багато книг, зв'язаних поміж себе редакційним планом. Серія повинна давати якийсь закінчений систематизований добір книжок, що його окремі частини одна одну доповнюють і ніколи не повторюються. Таким чином той, хто купує декілька книжок із серії, майже завжди зацікавлений у придбанні інших книжок з тієї самої серії.

Належність до серії має велике значіння для характеристики книги. Деякі твори з красного письменства друкувалися на Україні і в серії „Літературна бібліотека“ „Книгоспілки“, і в серії „Бібліотека української повісти“ „Сяйва“, і в „Бібліотеці українських клясиків“ ДВУ, і в „Дешевій літературній бібліотеці“ „Українського робітника“. Кожна серія має характерне зовнішнє оформлення (багатоколіорові обкладинки серії „Сяйва“, конструктивний малюнок на білому тлі обкладинки серії „Книгоспілки“), свій формат і властиве даній серії редакційне оформлення: передмови, пояснення до тексту, біографічні відомості, бібліографію тощо.

Кожна серія має своє обличчя і звертається до певного читача. Планування редакційно-видавничої роботи, видавання книжок за планом, що має охопити видатні твори з певної галузі знання або задовольнити потребу в підручному

матеріалові для певного типу школи, або по-знайомити читача з найкращими зразками літературного мистецтва — надзвичайно сприяють поширенню серіальних видань.

Так само, як на зміну неорганізованому покупцеві та читачеві прийшов організований покупець та читач, на зміну неорганізованій книзі йде книга організована. Її роль в культурному будівництві значно важливіша за роль випадкових видань, книжок-одиночок. Тому то на серіальні видання бібліотекаря й книгарю слід звернути якнайпильнішу увагу.

Окремі книжки — випуски серії мають чергові №№, за якими можна перевіряти, чи досить повно постачається книгарню або комплектується бібліотеку. Сама назва серії може подавати корисні відомості для роз'яснення змісту або призначення книги, напр., військова бібліотека „На варті“ (ДВУ), „Бібліотека саносвіти“ („Наукова думка“), „Підвищуй кваліфікацію“ („Укр. Робітник“).

Місце й рік
видання

Так звані „вихідні дані“ книги теж повинні цікавити книгаря й бібліотекаря. „Буття визначає свідомість“. Українська книжка, видана в сучасному Львові, відбиває зовсім інший суспільний устрій, побут, соціальні групи, політичні прагнення, ніж українська книжка, видана у сучасному Харкові. З другого боку, дореволюційну харківську книгу навіть порівняти не можна з сучасною. Навіть на

протязі революційних років книга, що була в свій час знаряддям агітації, на сьогодні перетворилася в історичний документ: не можна сьогодні, наприклад, поширювати книжки, зв'язані з добою воєнного комунізму, продрозверсткою, трудовинністю тощо. Дата 1917, 1918, 1919, 1920, незалежно від усіх інших вказівок, багато говорить про зміст книги.

Матеріально-технічні відомості Нарешті, знайомлячись із книгою, — не можна нехтувати й зовнішніми даними (якість паперу, ілюстрації, кольорова обкладинка) і, головне, даними виміру. Сучасного читача вже не задовольняє тоненька брошурка: він вимагає грубої книжки (так по книгарнях, як і по бібліотеках). Переглядаючи списки книжок, щоб вибрати грубу книжку, книгар дивиться в описові на кількість сторінок. Але сказати, що в книзі 120 сторінок — це нічого не сказати про її обсяг, коли додати, якого ж вона формату (бо вона може бути й великого формату $\frac{1}{8}$ аркушу, і середнього $\frac{1}{16}$ аркушу й малого — $\frac{1}{32}$ арк.). Отжеж, книгареві треба знати й про формат книги. В бібліотечній практиці зручніше мати визначення височини книги: напр., 22 — 26 см — височина „нормальної“ книги — найуживаніший формат.

Бібліографічний опис Всі ці елементи бібліографічної характеристики, об'єднані і записані разом, за певним порядком та правилами, складають бібліографічний опис — основний матеріал для бібліотечних покажчиків.

Правил такого опису є багато. Майже всі вони занадто складні і розбігаються одні з одними. Чергове завдання української і цілої радянської бібліографії — скласти єдину інструкцію бібліографічного опису¹⁾. На сьогодні ми маємо українською мовою лише одну книжку „Правила карткографії“ Ю. Ковалевського, видання „Село-Книги“ 1923 р. (підготував Укр. Інститут Книгознавства).

Російською мовою є книжка Е. Шамурина „Руководство по составлению алфавитного каталога“, вид. Рос. Книжкової Палати, М., 1927.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

Книгар повинен знати не лише ті книжки, що є в його книгарні. Коли він не хоче перетворитися в механічне знаряддя, а бути активним поширювачем книги, йому треба стежити за ринком, знати, які виходять книжкові новини, які старі книжки з видань минулих років можна використати з того або іншого питання до окремих свят, подій, кампаній, сезонів. Ще в більшій мірі такий же обов'язок лежить і на бібліотекареві, що своїми вимогами повинен примушувати книгаря виписувати корисну книгу. Для цього їм обом треба використовувати чужу бібліографічну роботу.

---

¹⁾ Див. про це нашу статтю у згаданому „Методологічному збірнику“ Бібліографічної Комісії УАН.

Найповніші відомості подають органи державної бібліографії — періодичні видання, що містять списки всіх нових вигань, які випускається в світ. В радянських республіках такі видання подають найповніші відомості, бо складаються на підставі т. зв. „обов'язкових примірників“, себто зразків з усіх нових видань, що їх друкарні повинні надсилати до Книжкових Палат (без цього не дозволяється випускати видання з друку).

Українська Книжкова Палата має 2 основні органи поточної бібліографічної інформації — „Картковий репертуар книжкового ринку УСРР“ та „Літопис українського друку“.

„Картковий репертуар“ виходить в формі паперових карток з усіма основними бібліографічними відомостями про книги. На кожному друкується окрема картка. Картки розсилається двічі або тричі на тиждень, отже, передплатник „Карткового репертуару“ дістає своєчасні повідомлення про книжкові новини. Ці картки можна використати і як блянк замовлення (підбираючи картки на потрібні книжки та зазначаючи потрібну кількість і надсилаючи до центральної комори відповідного видавництва). Можна їх використати й для карткового обліку книжкового майна книгарні та для бібліотечних каталогів.

Нарешті, їх можна вживати й для реклями або для пропаганди книги (наліплюючи відповідні картки на плякатах).

КОСИНКА, Григорій.
... Політика. [Оповідання]. Вид. 2. [Харків],
„Український робітник“, [1929].
30, [2] с. 14см. 20.180 пр. 5 к.
Дешева б-ка кращого письменства.

*Худ. літ.*¹⁾ 1. Селянство на Україні — диференціяція.
1. Проза.

1-П²⁾.

К73

29-2854³⁾

Українська Книжкова Палата, Харків   Картикові резервуар видав УСРР

Зразок картки з „Картикового репертуару“ Української книжкової палати.

¹⁾ Тематична рубрика.

²⁾ Ступінь доступності масової літератури: П для читача добре письменного.

³⁾ Порядковий № — він же і № замовлення, за яким можна виписати цю картку від колектору.

Спеціальні „предметові“ або „тематичні“ рубрики внизу картки показують, яке питання освітлює книга (життя яких соціальних груп, які країни, які події). Це має велике значіння для книгаря, від якого часто вимагають творів „з життя комсомолу“ або „про бюрократизм та боротьбу з ним“ та на інші теми, та для бібліотекаря, що хоче влаштувати у себе предметовий каталог.

Передплата на це видання — 12 карбованців на рік (на брестольському картоні дорожче).

„Літопис українського друку“ з 1929 р. виходить щотри місяці. Він подає розміщені в систематичному порядку, себто по окремих галузях знання, бібліографічні описи книжок, що вийшли протягом кварталу. Це видання треба використовувати для довідок. Передплата — 5 крб. на рік.

До „Літопису українського друку“ додається за окрему плату бюлетені „Українське слово за кордоном“ (списки видань укр. мовою, що виходять в Галичині, Буковині, Закарпатті, Канаді тощо) та „Бюлетень офіційно-документальної й неринкової літератури“. Ці бюлетені не можна використати для комплектування бібліотеки або книгарні, але вони можуть стати в пригоді, як довідковий матеріал для наукових робітників, різних фахівців, рад. установ, проф., кооперативних та інших громад. організацій тощо.

За 1924 — 28 р. можна користуватися річними комплектами „Літопису укр. друку“, що мають квартальні або піврічні абеткові й систематичні покажчики.

В РСФРР виходить уже 23 роки щотижневий журнал „Книжная Летопись“. По всіх інших Радянських Республіках виходять у виданні Книжкових Палат такі ж журнали¹⁾). Книгарням і бібліотекам, що обслуговують нацменшості, не завадило б мати у себе відповідні „Літописи“.

Книготорго-
вельні бібліо-
графічні ви-
дання

Країни з розвиненою книговидавничою промисловістю (Німеччина, Франція, Англія, Сполучені Штати Америки та інші) випускають бюлетені, де поруч із статтями з питань видавничої і книгарської роботи подається списки новин усіх видавництв та їхня книжкова рекляма. Німеччина випускає такий бюлетень щодня. А що більшості книгарів доводиться розповсюджувати, а бібліотекам купувати не лише видання свого видавництва, а всіх видавництв, нема чого й казати про величезну користь, що вони мають від таких видань. На жаль, в СРСР, де всі радянські видавництва слід розглядати як частини одного радянського культурного будівництва, досі таких бюлетенів не було. Натомість ми мали бюлетені окремих видавництв — в Москві „На книжном фронте“ ГИЗ'а РСФРР і „Книжно-рекомендательный бюллетень“ Центросоюза, у нас — „Бюлетень ДВУ“ і „Кооперативний книгар“ „Книгоспілки“. Хоч ці бюлетені містили прак-

¹⁾ Докладно про роботу Книжкових Палат див. збірку „Библиография в СССР и Книжные Палаты“ спільне видання всіх Палат. Харків, 1928.

тично - цінний матеріал — напр., списки книжок до свят, кампаній тощо, але хіба їхня є в тім, що в них не освітлюється значна кількість укр. видань (бо кожен з них реклямує лише свої книги), а бібліотекарям замість одного бюлетеню треба обов'язково переглядати декілька.

Останнім часом книгарсько - видавнича справа на Україні, виконуючи Ленінів заповіт — „нам треба навчитися культурно торгувати“, запозичає у книготорговельної культури Заходу й єдиний книготорговельний бюлетень. З серпня 1929 року виходить такий бюлетень „Радянський Книгар“ — орган Ради з'їздів видавництва і книготорговельних підприємств УСРР. Він безперечно допоможе книгарям і сприятиме поширенню української книжки по бібліотеках.

Велику вагу в бібліографічній практиці мають каталоги. Великі універсальні видавництва (ДВУ, „Книгоспілка“), видаючи книжки з різних галузей знання та з різним соціальним призначенням, примушені випускати декілька каталогів (красне письменство, підручники, дитяча література, кооперація тощо). Спеціальні видавництва видають здебільшого по 1 каталогу, й такі каталоги іноді можуть правити за вичерпні списки відповідної фахової літератури (напр., Юрид. видавництва — в галузі права, видавництва ЦСУ — в галузі статистики, „Наукової думки“ — в галузі медичній, „Радянського Селянина“ — в галузі сільського господарства тощо).

Книгар та бібліотекар-масовик повинні мати, переглядати й використовувати каталоги всіх основних видавництв країни.

Але видавничі каталоги навіть спеціальні бібліограф. покажчики і фахових видавництв не можуть гарантувати точних довідок про потрібну літературу; найповніші відомості дають спеціальні бібліографічні покажчики, на жаль, не дуже в нас поширені. З таких видань треба насамперед назвати „Десять років української літератури“ Лейтеса і Яшека, видання ДВУ 1928 — 29 р. (в трьох томах) — найповніший покажчик післяреволюційного укр. красного письменства. Є багато бібліографічних творів, присвячених окремим письменникам.

Багато бібліографічних списків з окремих галузей знання вміщається або по фахових журналах, або навіть в кінці окремих наукових творів. Звичайна книгарська та бібліотечна практика не вимагає такої поглибленої бібліографічної обізнаности. Вона потрібна лише по спеціальних книгарнях та бібліотеках (технічних, медичних й інших фахових), де книгар чи бібліотекар примушені давати бібліографічні поради кваліфікованим одвідувачам (інженерам, лікарям тощо).

Найближчого часу Українська Книжкова Палата разом із спеціальними науково-дослідчими установами випускатиме щорічні покажчики з окремих галузей знання. Окремий випуск буде присвячений красному письменству.

**Критична
бібліографія**

Книгареві треба знати не лише, які книги взагалі існують з того або іншого питання. Свідомий книгар повинен бути помічником освітніх закладів, повинен відрізнити книгу шкідливу від нешкідливої, нешкідливу від корисної. Для цього треба стежити за критичною бібліографією. Для бібліотекаря критико-бібліографічний орган — найпевніший помічник в справі комплектування. З критико-бібліографічних журналів на Україні за попереднього часу (крім антирадянського „Книгаря“ 1917—1919 р.) можна зазначити лише „Голос Друку“ 1921 року та „Книгу“ й „Нову Книгу“ (1923—5). З 1928 року виходить журнал „Критика“, що має велику відповідальну й авторитетну редакційну колегію і притягує до участі багато літературознавців. Поруч з рецензіями на художні твори й на твори з мистецтвознавства, журнал подає багато статей з марксистської соціології мистецтва й літературознавства.

Українська Книжкова Палата з 1929 року, порозумівшись з Управлінням Політосвіти та Культвідділом ВУРПС, з липня 1929 р. видає критико-бібліографічний журнал „Треба прочитати“ в формі бльоккартного каталогу (себто каталогу, що має форму зшитка, але складається з окремих — на кожну книжка — карток і весь час поповнюється). Це видання знайомить із змістом і подає критичну оцінку всіх найкращих українських книжок, крім вузькофахових. Його основні завдання — безпосередньо допомагати читачеві вибирати

потрібну книгу та сприяти належному комплектуванню робітничих і селянських бібліотек.

Щомісяця подається 100 рецензій. Ясна річ, що не повинно бути бібліотеки без цього видання, але й кожний книгар повинен знати це видання й використовувати його в практичній роботі.

З готових рекомендаційних покажчиків можна зазначити видання Управління політосвіти „Что читать рабочему и селянину“ (вид. „Шлях Освіти“ 1924 р.), „Сільська бібліотека“ (ДВУ 1925 р.). „Робітничка бібліотека“ взірцевий каталог для комплектування робітничих бібліотек, за загальною редакцією О. І. Прозоровської, вип. I, ДВУ, 1926 р. та вип. II, ДВУ, 1929 р. „Робітничка бібліотека“ містить списки найкращих книжок з природознавства, техніки, медицини й фізкультури, антирелігійної пропаганди, наукової організації праці, профруху й кооперації. Каталог закінчений на початку 1927 року, себто охоплює літературу до 1927 року. На жаль, він містить небагато книжок українською мовою, відбиваючи в такий спосіб не досить розвинене виробництво української технічної книги.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ЗВ'ЯЗОК КНИГАРЯ Й БІБЛІОТЕКАРЯ

Не кожний книгар може одразу засвоїти всі ті методи бібліографічної роботи, що зв'язані з його фахом. Для цього потрібна й освіта, й самоосвіта. Отож, визнаючи себе за працівника

НЕЧУЙ - ЛЕВИЦЬКИЙ, Іван. **Микола Джеря**. Повість. З передмовою М. Самуся. „Український Робітник“. 1929. X. („Дешва літературна бібліотека“. 174 с. 50 коп.

Селянин - кріпак Микола, з юнацтва вражений соціальною нерівністю, стає бунтівником проти панщини, що висмоктує його сили. Одружившись проти волі батьків з бідною дівчиною, Микола ніяк не може зібратись на власне господарство. Загроза заслання в москалі примушує його тікати. Микола стає пролетарем, працюючи на цукроварні, рибалкою тощо. Після розкріпачення селян 1861 р. вже старим Микола вертається на батьківщину, сподіваючися побачити дійсну волю, але натомість бачить тільки нову економічну залежність селян.

В передмові пояснено, чому повість особливо цікава й для наших часів. Можна рекомендувати так для читача з невеликою підготовкою, як і для добре підготованого.

„ТРЕБА ПРОЧИТАТИ“ — Бюваркорт. редак. загальн. Укр. Книжк. Палати. Харків. 1931.

Зразок картки - сторінки „Треба прочитати“. (Входить в усі три серії).

культурного фронту, книгар може й повинен тримати зв'язок з іншими культробітниками. Перш за все велику бібліографічну допомогу може дати йому бібліотека (округова, профспілкова), навіть дрібні масові бібліотеки, що в нього купують книжки, потім бібліотечні колектори при видавництвах, що мають багато довідково-бібліографічного матеріалу, і співробітників-бібліографів. Нарешті, кожний громадянин, і в першу чергу бібліотекар і книгар може звертатися по бібліографічні поради й до Української Книжкової Палати—центрального бібліографічного закладу Республіки—що теж охоче йому допоможе й вітатиме таку ініціативу з його боку.

Лише той бібліотекар може бути активним політосвітнім робітником, що самостійно розбирається в книжковій продукції країни, систематично стежить за книжковими новинами, може об'єднати в одному бібліографічному плані: 1) попит читача, 2) план поповнення, 3) книжкову наявність.

Лише той книгар заслуговує на почесну назву радянського книгаря, що знає книгу, знає, як її вивчати, знає, де її шукати.

Лише такі бібліографічно-озброєні активні посередники між видавцем і читачем (з яких книгар ближчий до видавництва, бібліотекар—ближчий до читача) можуть з честю виконати ті величезні й складні завдання, що їх покладає на них доба культурної революції.

ЗМІСТ

	Стор.
Ми всі бібліографи	3
Бібліографічне вивчення книги	7
Автор	7
Назва	10
Зміст книги	14
Підзаголовок	18
Соціальне призначення книги	20
Видавництво	21
Серії	24
Місце й рік видання	25
Матеріально - технічні відомості	26
Бібліографічний опис	26
Бібліографічні джерела	27
Державна бібліографія	28
Книготорговельні бібліографічні видання	31
Спеціальні бібліограф. покажчики	33
Критична бібліографія	34
Бібліографічний зв'язок книгаря й бібліотекаря	35

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

ПРАВЛІННЯ: Харків, вул. К. Лібкнехта, 31

ПОШТОВІ ВІДДІЛИ ДЕРЖВИДАВУ
НАДСИЛАЮТЬ НАКЛАДНОЮ ПЛАТОЮ

КОЖНУ КНИЖКУ

ЯК ВЛАСНОГО, ТАК І ВСІХ ВИДАВНИЦТВ СРСР

ПЕРЕСИЛКА Й ПАКУВАННЯ НА ВСІ
ЗАМОВЛЕННЯ КОШТОМ ДЕРЖВИДАВУ

КОЛИ ЗАМОВЛЕННЯ БІЛЬШЕ, НІЖ НА 1 КРБ.,
: : : І НАПЕРЕД ОПЛАЧУЄТЬСЯ ГОТІВКОЮ : : :

Замовлення надсилати на такі адреси :

Харків, вул. 1 Травня, № 17. Поштовий відділ ДВУ
Київ, вул. К. Маркса, № 2. Поштовий відділ ДВУ
Одеса, вул. Лассаля, № 33 (Пасаж). Поштов. відділ ДВУ
Дніпропетровське, пр. К. Маркса, 49. Поштовий
відділ ДВУ

БІБЛІОГРАФІЧНО - КОНСУЛЬТАЦІЙНЕ

БЮРО ДАЄ ВСЯКІ ПОРАДИ

З КНИЖКОВОЇ СПРАВИ

ЯКІ КНИЖКИ З ЯКИХ ПИТАНЬ ПРИДБАТИ, ПРО
ЩНИ, ЗМІСТ, РЕЦЕНЗІЇ ТА ЯК І ДЕ КУПУВАТИ

КОМЕРЦІЙНЕ УПРАВЛІННЯ ДВУ

Харків, вул. К. Лібкнехта, 31

Філії та книгарні по всіх містах України

Ціна 25 коп. (Р)

